

Doc. dr. sc. Bilal Hasanović

MUHAMMED SEID SERDAREVIĆ KAO MUDERRIS SULTAN-AHMEDOVE MEDRESE U ZENICI

Sažetak

Muhammed Seid Serdarević pripada uglednoj zeničkoj porodici Serdarevića, koja je zeničkoj medresi dala nekoliko istaknutih alima, među kojima je i Muhammed Seid Serdarević.

Muhammed Seid Serdarević školovao se u Sarajevu, završivši Gazi Husrev-begov hanikah i Daru-l-mu'allimin, gdje se isticao natprosječnom inteligencijom. Zahvaljujući toj okolnosti izvjesno vrijeme obavljao je dužnost asistenta muderrisa na šeriatskopravnom predmetu Multeku-l-ebhur.

Uviđajući vanredan napor i složenost izučavanja teoloških disciplina na arapskom, turskom i perzijskom jeziku, zajedno sa Mehmedom Džemaluddinom Čauševićem, pristupa prevođenju i transkripciji nekih udžbenika na bosanski jezik, što je učenicima donijelo veliko olakšanje i skratilo enormno dugo vrijeme školovanja u medresama.

Napisao je više djela u periodu između 1905. i 1917. god., među kojima se posebno ističe šeriatskopravni udžbenik Fikhu-l-ibadat, na bosanskom jeziku, pisan tzv. bosančicom, što je u to vrijeme, s obzirom na još uvijek snažna konzervativna gledanja dijela bošnjačke uleme, bio odlučan i hrabar gest. Taj udžbenik će više decenija kasnije biti udžbenik fikha u većini bosanskohercegovačkih medresa.

Muhammed Seid Serdarević aktivno je saradivao u skoro svim islamskim listovima i časopisima koji su, u to vrijeme, izlazili u Bosni i Hercegovini. Njegovi didaktičko-pedagoški radovi posebno su bili zapaženi u časopisu „Muallim“, koji je izlazio početkom 20. stoljeća, čiji je on bio glavni urednik i saradnik od njegovog osnivanja.

Nakon smrti svoga oca Abdul-Hamida, Muhammed Seid će biti postavljen za muderrisa zeničke medrese (1913) i u tom svojstvu će ostati do kraja svoga života (1918).

Serdarević je u medresi predavao ključne teološke predmete, koji su se u to vrijeme predavali, uglavnom, u svim medresama u Bosni i Hercegovini, gdje je imao mogućnost da uspješno primijeni svoje metodičko-didaktičko znanje, iako je tu dužnost obavljao relativno kratko- samo pet godina. Medresa će kasnije (1927), zahvaljujući, između ostalog, i njegovom intelektualnom angažmanu, postati mješovita (muško-ženska) škola, što je do tada jedinstven primjer na našim prostorima, pa i šire.

Kratki, ali osebujni životni put Muhammeda Seida Serdarevića, potvrđuje da je riječ o alimu čije djelo nosi vrlo značajne historijske dimenzije.

Uvod

Muhammed Seid Serdarević, spada u plejadu istaknutih kulturnih, prosvjetnih i znanstvenih bošnjačko-muslimanskih intelektualaca s početka 20 stoljeća, koji su svojim životnim djelom obilježili jedno značajno razdoblje kulturnog razvoja Bosne i Hercegovine. On će u svojim djelima i stručnim radovima posebno afirmirati metodičko-pedagošku misao i praksu, koja je do tada bila sputana dekadentnim formama klasično-osmanskog obrazovanja. U tome će naći veliku podršku svoga prijatelja i saradnika Mehmeda Džemaluddina Čauševića, kasnijeg reisu-l-uleme, s kojim će zajedno krenuti u niz projekata vjerskog i kulturno-obrazovnog značaja, a prije svega u prevođenje udžbeničke i druge literature na bosanski jezik, pisane arapskim slovima, tzv. arebicom. U tome će naići na snažan otpor konzervativnog dijela bošnjačke uleme, ali ih to neće pokolebati, nego će im, naprotiv, dati još više snage da ustraju u svojoj nakani, što je kasnije urodilo krupnim, pa i historijskim rezultatima.

Radeći izvjesno vrijeme kao muderris u Sultan Ahmedovoj medresi u Zenici, Muhammed Seid Serdarević mogao je da primijeni svoja teorijsko-pedagoška promišljanja neposredno u razredu, što će se kasnije snažno odraziti na savremeno profiliranje ove vjersko-obrazovne ustanove. Samo je Allahova odredba o kratkotrajnosti života ovog velikog entuzijaste mogla da prekine njegov nadalje plodni životni put.

Društvene i kulturno-prosvjetne prilike u vrijeme Muhammeda Seida Serdarevića

Vrijeme u kojem je rođen, živio, učio i radio Muhammed Seid Serdarević (1882-1918) karakterizira intenzivna borba Bošnjaka-muslimana za njihov vjerski, kulturno-prosvjetni i politički identitet.

Krajem 19. i početkom 20. stoljeća kulturno-prosvjetnu i političku scenu bošnjačkog naroda predstavljaju dva relativno snažna politička i kulturno-prosvjetna pokreta koji, iako teže istom cilju, koriste različite puteve i metode djelovanja. Na jednoj strani nalazi se pokret za vjersko-prosvjetnu i vakufsko-me'arifsku autonomiju, inspiriran širokim narodnim nezadovoljstvom, načinom organizacije i upravljanja vjerskim i vakufsko-me'arifskim poslovima, koji je 1909. god. rezultirao donošenjem poznatog Štatuta o vjersko-prosvjetnoj i vakufsko-me'arifskoj autonomiji bosansko-hercegovačkih muslimana. Na drugoj strani je pokret eminentno kulturno-prosvjetne i humanitarne naravi, koji promovira kulturno-prosvjetne, ekonomske, humanitarne i druge društveno-korisne projekte. Ovaj pokret će 1900. god. pokrenuti i promovirati književni list "Behar", potporno društvo "Gajret", sportski klub "El-kamer", veći broj čitaonica, Islamsku dioničku štampariju, list "Ogledalo" i dr. Glavni protagonist ovog pokreta bio je Mehmed-beg Kapetanović-Ljubušak, koji u svojim zbirkama orijentalne književnosti, pod naslovom "Istočno blago" (1866) i zbirkama bošnjačke književnosti, pod naslovom "Narodno blago" (1887) promovirao tezu na kojoj je nastala ideološka koncepcija bošnjačkog kulturnog preporoda, po čemu su "bosansko tlo, slavensko porijeklo i jezik, te islam, tri bitna elementa bošnjačkog nacionalnog omeđivanja".¹ Među pobornicima ovog kulturno-prosvjetnog pokreta ističu se dr. Safvet-beg Bašagić, Osman-Nuri Hadžić, Edhem Mulabdić i dr. Oni nastoje da kod Bošnjaka pobude svijest o neophodnosti kulturno-prosvjetne i nacionalne emancipacije. Njihov program temelji se na širokoj narodnoj prosvjeti, otvaranju škola, pokretanju listova i održavanju ravnoteže između zapadnoevropske i islamske civilizacije. Pokret insistira na uvođenju obaveznog osmogodišnjeg školovanja, reformi svih islamskih obrazovnih i upravnih institucija, osnivanju islamskog teološkog fakulteta, te većem uključivanju muslimanske

---

¹ Dr. Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka*, Sarajevo, 1996, str. 361.

djece u zanatske i stručne škole. Jedan od ciljeva ovog pokreta bio je i osnivanje univerziteta u Sarajevu, kako bi muslimanska omladina mogla stići više i visoko obrazovanje u svojoj domovini.

No, i pored toga, stanje bošnjačkog duha na kulturno-obrazovnom planu i dalje je nepovoljno, pa i zabrinjavajuće. Prema podacima iz 1910. god. samo 5,64 % muslimana znali su čitati i pisati latinicom i ćirilicom, dok je istovremeno 11,21% bilo pravoslavnih i 29,11 % rimokatolika.²

Arapsko pismo, koje je kod muslimana bilo veoma rašireno, nakon 1878. god., odnosno dolaskom austrougarske uprave, ostalo je, isključivo, u domenu vjerske naobrazbe, s obzirom da je austrougaraski obrazovni sistem, uspostavljen nakon okupacije Bosne i Hercegovine, imao bitnih razlika u odnosu na prethodni, osmanski.

Razvojni put Muhammeda Seida Serdarevića

U takvom ozračju društvenih i kulturno-prosvjetnih prilika živio je i djelovao Muhammed Seid Serdarević, publicista, kulturni radnik, imam i muderris u Sultan- Ahmedovoj medresi u Zenici.

Muhammed Seid Serdarević je već nakon mekteba i osnovne škole imao priliku da upozna i nauči temelje arapskog i turskog jezika pred svojim ocem, Abdu-l-Hamidom, koji ga je, bez sumnje, vrlo sistematično podučavao i pripremao za nastavnički poziv, uputivši ga, nakon temeljne pripreme, na dalje školovanje u Gazi Husrev-begov hanikah, koji je, kao i Kuršumlija medresa u to vrijeme slovio kao viša, a po nekima i visoka islamska šeriatsko-teološka škola.³ Uporedo sa medresom Muhammed Seid Serdarević

---

² Dr. Muhamed Hadžijahić, hfz. Mahmud Traljić, Islam i Muslimani u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 1987, str. 119.

³ Neki naučni radnici koji su se bavili historijom Gazi Husrevbegove medrese i hanikaha (dr. Ćiro Truhelka, Gazi Husrev-beg, Sarajevo, 1912, str. 84, Mehmed Handžić, Povodom 400-godišnjice Gazi Husrev-begove medrese u Sarajevu, "Narodna uzdanica" V/1937, str. 48; Madžida Bećirbegović, Prosvjetni objekti islamske arhitekture, Prilozi za orijentalnu filologiju, Sarajevo, 1970,1971, str. 278-279; Hajruddin Ćurić, Muslimansko školstvo u Bosni i Hercegovini do 1918. god., Sarajevo 1983, str. 134; Mitar Papić, Školstvo u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske okupacije 1878-1918, Sarajevo, 1972, str. 158) smatraju da je Gazi Husrev-begova medresa imala rang visoke škole, odnosno fakulteta.

pohađao je i završio sarajevski Daru-l-muallimin, učiteljsku školu, koja je spremala kvalificiran vjeroučiteljski kadar. Tokom školovanja isticao se upornošću, marljivošću i natprosječnom inteligencijom, pa je još kao učenik stekao status asistenta (mu'id) muderrisa na šeriatskopravnom predmetu, Multeku-l-ebhur.⁴ Tako je Muhammed Seid Serdarević, pored teoloških disciplina, koje su se izučavale u Gazi Husrev-begovom hanikahu, imao priliku da temeljitije upozna i savlada pedagogiju i metode prenošenja tih znanosti, što je, inače, bio nedostatak većine muallima i muderrisa toga vremena. Zato će on kasnije, uviđajući vanredan napor i složenost izučavanja teoloških disciplina na arapskom, turskom i perzijskom jeziku, zajedno sa Mehmedom Džemaluddinom Čauševićem, pristupiti prevodenju i transkripciji nekih udžbenika na bosanski jezik što je, bez sumnje, donijelo učenicima veliko olakšanje u savlađivanju nastavne materije, ali i skratilo enormno dugo vrijeme školovanja u tadašnjim medresama.

Nakon završetka školovanja u Sarajevu, Muhammed Seid Serdarević će biti postavljen za muallima u Zenici, što će uspješno obnašati, primjenjujući svoja teoretska didaktičko-pedagoška znanja, sve do 1910. god., kada će preći za urednika lista Muallim.⁵

Kao već zreo znanstvenik, sa značajnim brojem objavljenih radova u tadašnjoj periodici, kao i nekim djelima (Kratka povijest islama , 1905. i Usuli dinije, 1913.), Muhammed Seid Serdarević će odlukom Ulema-medžlisa u Sarajevu (prilog br. 1) 1913. godine, nakon smrti svoga oca, Abdul-Hamida, preuzeti dužnost muderrisa

---

Dr.Omer Nakićević, međutim, osporava ovu tezu i misli da je Gazi Husrevbegova medresa, koja je imala nešto niža primanja muderrisa (50 akči dnevno) u odnosu na visoke škole Osmanske Turske, bila viša, a ne visoka teološka škola, s obzirom da se rang škole u osmanskom periodu mjerio po visini primanja njenih profesora.(Vidi: dr. Omer Nakićević, Arapsko-islamske znanosti i glavne škole od 15. do 18. vijeka, Sarajevo 1988, str. 96-97).

⁴Alija Ahmić, *Mješovita niža medresa Sultan Ahmeda u Zenici*, "El-Hidaje", II/1937/38, str. 35-36

⁵U kalendaru "*Mekteb*" za škol. 1908/09. god., koji je izlazio u Sarajevu, nalazi se podatak da je u toj školskoj godini u Zenici radila jedna mektebi-ibtidaijja, sa 158 učenika. Nastavu su izvodila trojica muallima: Muhammed Seid Serdarević, Šaćir Iković i Salih Džampo. Isti izvor navodi da je Serdarević imao plaću 600 kruna, Iković 480, a Džampo 1620 kruna godišnje. Pored reformirane mektebi-ibtidaijje u Zenici je radilo i nekoliko sibjan-(nereformiranih) mekteba. (Džemal Salihspahić, Sultan Ahmedova medresa u Zenici, Glasnik VIS-a, br. 7-8, XXXVI/1972, str. 360)

Sultan-Ahmedove medrese u Zenici, na kojoj će, u tom svojstvu, ostati do kraja svoga kratkog prolaznog života (1918).

Na temelju sačuvane dokumentacije iz tog perioda, vidljivo je da je Muhammed Seid Serdarević u zeničkoj medresi predavao ključne orijentalno-teološke predmete, kao što su to činili muderrisi i u drugim medresama tog vremena, što govori da je kao svršeni Gazi Husrevbegovog hanikaha u Sarajevu i Daru-l-mu'allimina (prilog br.2) bio dobro stručno osposobljen za tu djelatnost. U prilog tome govori i više djela koje je napisao u periodu između 1905. i 1917. god., a posebno se istakao šeriatsko-pravnim udžbenikom, Fikhu-l-ibadat (1917), koji je on, zajedno sa Džemaluddinom Čauševićem, s kojim je, inače, bio blizak prijatelj i aktivan saradnik na nizu stručnih i znanstvenih projekata, napisao arapskim slovima, na bosanskom jeziku, tzv. arebicom, što je u to vrijeme, s obzirom na stanje bošnjačke svijesti, bio odlučan i hrabar gest. Taj udžbenik će dugo vremena poslije njega, čak do kraja prošlog stoljeća, biti jedan od osnovnih udžbenika šeriatskog prava-fikha u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu.

Trebalo bi, također, istaći činjenicu da je Muhammed Seid Serdarević bio jedan od osnivača, urednik i autor niza stručno-pedagoških i naučnih radova u listu "Muallim"⁶, koji je izlazio početkom 20. stoljeća i zajedno sa drugim listovima, koji su upotpunjavali muslimanki kulturno-povjesni i civilizacijski krug, dao krupan doprinos našem kulturnom, vjerskom i općem napretku.

---

⁶List "Muallim" bio je glasilo "Muslimanskog muallimskog i imamskog društva za Bosnu i Hercegovinu, koje je osnovano 11. septembra 1909. god. u Sarajevu. Na njegovoj prvoj godišnjoj skupštini od 4. avgusta 1910. god. donesena je odluka da se pokrene list pod imenom "Muallim", za čijeg urednika je postavljen Muhammed Seid Serdarević, s obzirom da je vladalo uvjerenje da on daje najbolju garanciju za uspjeh lista. Prvi broj "Muallima" pojavio se kao dvobroj za oktobar i novembar 1910. god. List je izlazio redovno, svakog mjeseca, tri godine, na 16 strana. Pored aktuelnih vijesti, "Muallim" je donosio članke i rasprave o savremenoj mektepskoj nastavi, popularno pisane članke iz islamskih disciplina, kao i historije islama. Štampan je arapskim slovima, tzv. bosančicom, na bosanskom jeziku. Neki članci bili su pisani i na turskom jeziku. Među saradnicima lista, uglavnom muallimima, najaktivniji je bio Muhammed Seid Serdarević, koji je ponekada i polovinu lista sam ispunjavao. (Džemal Salihsahić, Sultan Ahmedova medresa u Zenici, Glasnik IZ, br. 7-8, XXXVI/1972 str. 460)

Predmeti i udžbenici u Sultan-Ahmedovoj medresi

Na temelju popisa učenika i predmeta koji su se izučavali u zeničkoj medresi, odnosno dnevnicima iz perioda 1889-1893. god. koje je potpisao Muhammed Emin Serdarević (djed Muhammeda Seida Serdarevića)⁷ (prilog br. 3) vidljivo je da su se u zeničkoj medresi u pojedinim njenim razredima (sunuf) izučavali, uglavnom, sljedeći nastavni predmeti:

1. Đulistan (“ružičnjak”), moralno-etičke priče, protkane stihovima, na perzijskom jeziku,
2. Halebija, obredoslovlje, na arapskom jeziku,
3. Avamil, osnovi arapske sintakse,
4. Kira’et, učenje Kur’ana,
5. Bergivija, (Risale-i-Bergivi), obredoslovlje i dogmatika, na turskom jeziku,
6. Emsila (“primjeri”), konjugacija arapskih glagola, sa prijevodom na turski jezik,
7. Mizrakli (ilmihal), obredoslovlje i dogmatski propisi, na turskiom jeziku,
8. Munija, obredoslovlje, na arapskom jeziku,
9. Multeka, obredoslovlje i šeriatsko pravo, na arapskom jeziku,
10. Ta’limmu-l-muteallim, didaktičko-moralni propisi,
11. Bina’ (“osnova”), konjugacija arapskih glagola,
12. Maksud (“cilj”), opširnija konjugacija arapskih glagola.

Svi ovi udžbenici bili su pisani na arapskom, turskom, ili perzijskom jeziku. Po njima se, uglavnom, predavalo u svim medresama, kako osmanskog, tako i austrougarskog perioda. Svjetovni predmeti, u tom periodu, u današnjem smislu te riječi, nisu bili zastupljeni.

Učenici su, uporedo sa materijom udžbenika, morali savladivati i spomenute jezike koji su im, bez sumnje, predstavljali velike napore, zbog čega su nastavnu materiju, nerijetko, učili napamet, bez dovoljnog shvaćanja i razumijevanja. To je, također,

---

⁷U knjizi “Zaboravljeni zenički Al-Azhar”, Sultan Ahmedova medresa u Zenici, (priredio Ibrahim Babić, Zenica 2004. g) na str. 8 stoji konstatacija da je ovaj spisak učenika i nastavnih predmeta Sultan Ahmedove medrese u Zenici sačinio Muhammed Seid Serdarević što bi, gledano na vremensku distancu, bilo nemoguće, jer je Muhammed Seid Serdarević tih godina mogao biti tek učenik mekteba, ili osnovne škole.

bio razlog što se u medresama učilo veoma dugo; osam, deset, dvanaest, pa i šesnaest godina.

Neposredno pred austrougarsku okupaciju Bosne i Hercegovine (1879) izašlo je zvanično uputstvo Porte o jedinstvenom načinu predavanja u medresama u cijeloj Osmanskoj Turskoj.⁸ To je bio rezultat dogovora sa Šejhu-l-islamom (vrhovnim vjerskim poglavarom Osmanskog carstva) “o načinu koji se ima uvesti da bi nauke, koje se u školama predaju, urednim tokom tekle,” čime je aktuelna vlast željela da unese nešto više reda i organizacije u medrese. Uputstvo je određivalo koji bi predmete trebalo izučavati u kojoj godini. Nemamo, međutim, podataka da li su i u kojoj mjeri odredbe ovog uputstva sprovedene u bosanskim medresama, pa i u Sultan-Ahmedovoj medresi.

Nema, također, podataka da su u ovoj medresi neki od njenih svršenika, kako u ranijem, tako i u kasnijem njenom periodu, stekli idžazet, odnosno diplomu muderrisa, kao što je to bio slučaj u nekim drugim bosanskohercegovačkim medresama (Gradačac, Janja, Travnik, Sarajevo).

Može se sa sigurnošću pretpostaviti da je Muhammed Seid Serdarević pokušao u nastavi zeničke medrese uvesti određene metodičke i organizacijske inovacije, s obzirom da je on za tu oblast bio vrlo dobro teorijski osposobljen. Činjenica, međutim, da je Muhammed Seid Serdarević u zeničkoj medresi proveo svega pet godina i da ga je na toj dužnosti naslijedio njegov mlađi brat, Abdullah, koji je imao priliku da uči od Muhammeda, kao predavača, metodičara i odgajatelja, spremajući se, također, za nastavnički poziv, da bi kasnije mogao mnogo toga primijeniti, pa i novi koncept nastavnog plana i programa zeničke medrese (1927), kada se ona profilirala kao mješovita (muško-ženska) medresa, što je bio jedinstven primjer toga vremena na našim prostorima, govori da je Muhammed Seid Serdarević i na taj način, posrednim putem, dao svoj doprinos razvoju ove institucije.

Zaključna riječ

Sve nam ovo daje pravo da, rezimirajući ovaj kratki osvrt na djelo Muhammeda Seida Serdarevića, kao muderrisa Sultan-Ahmedove medrese u Zenici, konstatiramo da je njegov stručno-

---

⁸Dr. Hajrudin Ćurić, *Muslimansko školstvo u Bosni i Hercegovini do 1918. g.* Sarajevo, 1983, str. 119

didaktički i prosvjetiteljski doprinos ovoj vjersko-prosvjetnoj ustanovi, kao i na drugim znanstvenim područjima, bio vrlo značajan i konstruktivan. Njegov rad na pisanju udžbenika, a posebno Fikhu-l-ibadata, najbolji je pokazatelj njegovih progresivnih težnji da se medresa, općenito, kao ustanova, oslobodi nekih zastarjelih i prevaziđenih šablona, koji su je stoljećima opterećivali i bili ozbiljna smetnja da postane moderno profilirana vjersko-obrazovna ustanova. Taj epitet zenička medresa će, ubrzo, poslije njegove smrti, defakto i ponijeti, zahvaljujući, između ostalih, i djelu Muhammeda Seida Serdarevića, jednog od utemeljitelja didaktičko-pedagoške misli i djela na našim prostorima. Njegov kratki, ali osebujni životni put, potvrđuje da je riječ o alimu čije djelo nosi historijske dimenzije.

LITERATURA

- Dr. Mustafa Imamović, Historija Bošnjaka, Sarajevo 1996. god.
- Dr. Muhamed Hadžijahić, hfz. Mahmud Traljić, Islam i Muslimani u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 1987. god.
- Dr. Omer Nakičević, Arapsko-islamske znanosti i glavne škole od 15. do 18. vijeka, Sarajevo 1988. god.
- Alija Ahmić, mješovita niža medresa Sultan Ahmeda u Zenici, „El-Hidaje“, II/1937/38.
- Ibrahim Babić, „Zaboravljeni zenički Al-Azhar“, Sultan Ahmedova medresa u Zenici, Zenica 2004. god.
- Dr. Hajrudin Ćurić, Muslimansko školstvo u BiH do 1918. god., Sarajevo 1983. god.
- Prilozi br. 1, 2, 3, 4; Biblioteka „Muhammed Seid Serdarević“, Medžlis Islamske zajednice u Zenici.

54762

1910

بسم الله الرحمن الرحيم
 في حق صاحب السيادة والجلال والكرامات
 والبركات والنعمة والرحمة والهدى والبرهان
 والهدى والبرهان والهدى والبرهان
 والهدى والبرهان والهدى والبرهان
 والهدى والبرهان والهدى والبرهان

١٩٠٥
٤٧

خانقاه مدرسی

قورسوند مدرسه

د. بلال حسانوفيتش

محمد سيد سردارفيتش مدرس مدرسة سلطان أحمد في زانيتسا

خلاصة البحث

ينحدر محمد سيد سردارفيتش من أسرة مسلمة عريقة في مدينة زانيتسا، وقد أخرجت هذه العائلة عددا من العلماء البارزين منهم محمد سيد سردارفيتش. درس في سرايفو وتخرج في خانكاه غازي خسرويك ودار المعلمين وبرز فيهما بذكائه المفرط. وكان فترة من الزمن معيدا في مادة الفقه وكتابه ملتقى الأبحر. أدرك الشيخ صعوبة وتعقيد دراسة العلوم الشرعية باللغة العربية والتركية والفارسية، فقام مع الأستاذ جمال الدين تشاؤوشفيتش بترجمة بعض تلك الكتب إلى اللغة البوسنوية، الأمر الذي سهل على الطلبة دراستهم واختصر مدتها في المدارس الشرعية.

كتب الشيخ عددا من المؤلفات في الفترة ما بين 1905-1917م. ومن أبرزها "فقه العبادات" باللغة البوسنوية، وكان ذلك خطوة جريئة منه مقابل التيار الرجعي الذي كان يعارض ذلك تماما. وبقي هذا الكتاب عشرات السنين مقرا في مادة الفقه في المدارس البوسنوية الشرعية.

وكانت للشيخ محمد سيد سردارفيتش مشاركة فعالة في جميع الجرائد والمجلات الإسلامية التي كانت تصدر في البوسنة والمهرسك آنذاك. ولقيت كتاباته في مجال طرق التدريس والمناهج في مجلة "المعلم" رواجا كبيرا. هذه المجلة كانت تصدر في بداية القرن العشرين وكان الشيخ رئيس تحريرها من بداية تأسيسها.

وعين الشيخ بعد وفاة والده عبد الحميد مدرسا في مدرسة السلطان أحمد الشرعية في مدينة زانيتسا (1913) وبقي في تلك الوظيفة إلى وفاته (1918).

وكان الشيخ يدرس المواد الإسلامية الرئيسية التي كانت تدرس في جميع المدارس الشرعية في البوسنة والمهرسك في ذلك العصر. وأتيحت له الفرصة

لتطبيق علمه ومهاراته في المناهج وطرق التدريس وإن كانت وظيفته تلك استمرت لمدة خمس سنوات فقط. أصبحت المدرسة بعد وفاته وبتأثير جهوده أول مدرسة شرعية مختلطة للبنين والبنات، وهي المثل الوحيد من هذا النوع في منطقتنا وما حولها.

سيرته القصيرة وفي الوقت نفسه الفريدة تؤكد أن محمد سيد سردارفيتش من العلماء الذين تركوا بصمات واضحة على التاريخ.

Muhammed Seid Serdarevic was an active contributor to almost all Islamic papers and magazines at the time. His didactical-pedagogical works in a magazine Muallim, published at the beginning of the 20th century, were exceptionally well-received. He was its editor-in-chief and contributor since the establishing of the magazine. After his father's death he was appointed muderris of the Zenica medresah, a duty he would exercise till the end of his life in 1918.

Serdarevic taught the key theological subjects where he had an opportunity to successfully apply his methodological-pedagogical knowledge, although he exercised that duty for only five years which is a relatively short period of time. Medresah would later on (1927), thanks to, among other things, his intellectual engagement, become a coeducational school which was a unique example in this region and even wider.

A short but peculiar life of Muhammed Seid Serdarevic testifies that he was an alim whose work has important historical dimensions.